

TIŠTĚNÁ MÉDIA PRO KATOLICKOU MLÁDEŽ PRIZMATEM TEOLINGVISTIKY¹

IRENA BOGOCZOVÁ, ZUZANA ČERNÁ

PRINTED MEDIA FOR THE CATHOLIC YOUTH THROUGH THE PRISM OF THEOLINGUISTICS

ABSTRACT *The article treats the language of selected magazines for (not only) Catholic children and young readers. First, it explains the term theolinguistics, its early days and development. Then, it analyzes authentic materials from three journals – Tarsicius, In! and Nezbeda. The authors survey mainly the lexical level, formulating the main findings and illustrating them with numerous examples.*

KEY WORDS *Sacrum, language, Catholic journals, children, youth*

CONTACT *Filozofická fakulta Ostravské univerzity; irena.bogoczova@osu.cz, A18602@student.osu.cz*

1 Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu Studentské grantové soutěže Ostravské univerzity, přesněji na katedře slavistiky její Filozofické fakulty (SGS04/FF/2019–2020), nazvaného *Obraz sacrum v jazyce křesťanské mládeže*, SGS04/FF/2019–2020.

1 / UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY

Teolingvistika je relativně mladá jazykovědná disciplína, i když ne natolik mladá, aby vzhledem k uplynulým třem až čtyřem dekadám bádání neměla širší vědecké veřejnosti co nabídnout. Je pravda, že v českém prostředí není tolik známá jako např. v zemích, v nichž má církev silnější pozici, popř. je součástí či dokonce základem národní identity,² a mnohá privilegia tam měla i v dobách totalitního, komunistického režimu. Pro postavení církve u nás mělo za uplynulých přibližně sto let rozhodující vliv několik faktorů. Především to bylo vcelku antiklerikální smýšlení politické reprezentace tzv. první československé republiky, další oslabení církve přinesly pochopitelně změny nastalé po roce 1948. To vše, včetně do jisté míry zmytologizovaného obrazu češství týkajícího se vzdálenější minulosti (česká gotika, období husitství, reformace, doba temna, protihabsburské národní obrození), prezentovaného krásnou literaturou, divadelní, filmovou a jinou uměleckou tvorbou či školní výukou, se celkově promítlo do obrazu církve v Česku (Československu), o čemž podrobně informují práce sociologů a historiků náboženství (srov. např. Václavík 2010, Hošek 2012, 2018). Smyslem předkládané studie je však něco jiného. Je to snaha seznámit příjemce s těžištěm zájmu zmíněné teolingvistiky, provést sondu do „náboženského jazyka“ konkrétních psaných textů určených křesťanské mládeži a poukázat na specifika vyjadřování, která jsme v nich zaznamenaly.

Není na tomto místě možné podat ucelený přehled výsledků výzkumné činnosti domácích a zahraničních teolingvistů a ani se o to nebudeme pokoušet, tím spíše, že věda již disponuje obsáhlými a fundovanějšími pracemi na toto téma. Jen na slovanské půdě vznikly např. *Хрестоматия теолингвистики / Chrestomatia teolingwistyki* (Łapicz, Gadomskij 2008), *Хрестоматия теолингвистики 2* (Gadomskij, Chlebda, Čevela et al. 2019), monografie *Теолингвистические исследования в славянском языкознании* (Gadomskij 2017), několik studijních textů, např. *Язык и религия* (Mečkovskaja 1998), nebo sborníky příspěvků různých autorů: *Теолингвистика* (Gadomski, Končarević 2012), *Теолингвистичка проучавања словенских језика* (Končarević, Grković-Major 2013) aj.³

Mimořádné pozornosti se teolingvistice dostává v Polsku. Tam dokonce v rámci Výboru polského jazyka Polské akademie věd vznikla Komise náboženského jazyka (*Komisja Języka Religijnego Rady Języka Polskiego w Krakowie*) a stejná komise působí také v rámci Mezinárodního komitétu slavistů. Nemalou tradicí se může pochlubit vydavatelská řada *Teolingwistyka* nakladatelství Biblos v Tarnově.⁴ Od r. 2004 se konají pravidelné teolingvistické konference v Poznani,

2 Toto zjištění platí např. pro Polsko, Srbsko a (nověji) Ukrajinu.

3 Slavista Александр Казимирович Гадомский (Aleksander Gadomski) působil dříve v Simferopolu, nyní – v Polsku; Нина Борисовна Мечковская stejně jako Валентина Авраамовна Маслово zastupují běloruskou jazykovedu; Ольга Александровна Прохвятилова obhájila snad první ruskojazyčnou disertační práci v oboru teolingvistika, a to koncem 20. stol. ve Volgogradu (Končarević 2015, s. 58). Uvedme i další známá jména ruských (teo)lingvistů, k nimž patří: Валерий Петрович Даниленко, Леонид Петрович Крысин nebo Ирина Владимировна Бугаева. V Srbsku kromě uvedených badatelek, Ksenije Končarevićové působící na Pravoslavné bohoslovecké fakultě Univerzity v Bělehradě a Jasmíny Grkovićové-Majorové spojené s novosadskou univerzitou, se teolingvistice věnují ještě např. Ružica Bajićová nebo Predrag Piper.

4 V tomto nakladatelství vyšlo do r. 2020 14 samostatných titulů včetně jedné dvousvazkové práce. Přesnější informace o publikacích a veškeré bibliografické údaje jsou dostupné na <https://biblos.pl/129-teolingwistyka>

z nichž vzešlo zatím 5 obsáhlých polskojazyčných sborníků příspěvků nazvaných *Język religijny dawniej i dziś* (2004, 2005, 2007, 2009 – 2x).⁵

K zástupcům polské teolingvistiky (ale také stylistiky, bez této užší specifikace) patřili/patří tito jazykovědci a teologové: (v abecedním řazení) Irena Bajerowa, Marta Dalgiewicz, Andrzej Draguła, Stanisław Dziekoński, Aleksander Gadomski, Renata Grzegorzczkova, Maria Karpluk, Stanisław Koziara, Elżbieta Kucharska-Dreiß, Marzena Makuchowska, Bożena Matuszczyk, Alfons Nossol, Małgorzata Danuta Nowak, Renata Przybylska, Wiesław Przyczynna, Jadwiga Puzynina, Jadwiga Sambor, Agnieszka Sieradzka-Mruk, Jolanta Szarlej, Elżbieta Umińska-Tytoń, Maria Wojtak, Dorota Zdunkiewicz-Jedynak aj.⁶ V České republice se této problematice věnovali nebo věnují: Josef Bartoň, Naděžda Bayerová, Marcela Grygerková, Karel Komárek, Naděžda Kvitková, Eva Minářová, Michaela Laštovičková; na Slovensku: Jozef Mistrík nebo Jozef Mlacek. Za všechny práce jmenujme alespoň dvě monografie vzniklé na půdě Ostravské univerzity (ed.) Grygerková M., 2005, *Specifika církevní komunikace*. Ostrava: OU; Grygerková M., 2006, *Slang v církevním prostředí*. Ostrava: OU.⁷

Z těchto i dalších pramenů odvozujeme mj. vymezení termínu **teolingvistika** (popř. kritická teolingvistika,⁸ obecná a aplikovaná teolingvistika⁹), kterým se chápe pomezí disciplínu na rozhraní teologie a jazykovědy (starší pojetí) nebo jako etablovanou lingvistickou subdisciplínu patřící do tzv. vnější jazykovědy, jež má nejbližší k teorii komunikace, kulturní antropologii a sémiotice. Nejde tedy pouze o hermeneutický vědní obor zkoumající biblické texty, popř. (meta)jazyk biblistů, religionistů, teologů či katechetů, ale o směr bádání, který reflektuje jazykové chování způsobené alespoň předpokládanou existencí Boha (zahrnuje komunikaci s Ním a na Jeho téma), jakož i jazykové chování podmíněné potřebou jednotlivce fungovat v komunitě věřících, v celé složité struktuře církve (Kucharska-Dreiß 2004: 26). Teolingvistika se dále zaměřuje na práci s autentickým jazykovým materiálem, analýzu a deskripci jednotlivých

5 Stejnomená konference se koná cyklicky nadále, materiály jsou publikovány spíše v různých jiných vědeckých periodikách – v polštině, anebo komplexně – v angličtině.

6 Souběžně s teoretickým bádáním se objevují i nové formy evangelizace. Bezpočet takových projektů vzniká na internetu. Známý je např. ilustrovaný překlad Janova evangelia *Dobra czytanka wg św. zioma Janka*; srovnatelná – co se týče jazyka a způsobu narace – s Flekovou *Parabiblí*. Ve Varšavě se od r. 2008 pořádá festival křesťanského hip hopu a v letech 2004 a 2009 proběhl tamtéž festival *Święte Elo*; primárně mladým lidem je určena akce *Przystanek Jezus* atd.

7 Literární produkce v českém prostředí se zaměřuje hlavně na tři oblasti: (1) sociologie náboženství (srov. např. P. Ambros, D. Červenková, D. Hamplová, J. Hanuš, P. Hošek, P. Fiala, D. Lužný, M. Martinek, Z. R. Nešpor, J. Pejřimovský, P. Řičan, I. O. Štampach, O. Štěch, D. Václavík, R. Vido), vč. překladů děl zahraničních autorů (U. Beck, P. L. Berger, J. Bocheński, M. Eliade, G. Greene, F. Hadjadj, K. Frieling-sdorf, G. Lipovetsky, D. Lyon, R. Otto, Ch. Taylor aj.), a (2) na žánr, který lze označit jako duchovní interview (J. Jandourek – T. Halík, T. Halík – A. Grün, M. Veselovský – T. Holub, M. Ližičiar – J. M. Kašparů, J. Valenta – M. O. Vácha, M. Zahradníková – Z. Czendlik apod.), či (3) duchovní monolog, duchovní esej (J. M. Kašparů, M. O. Vácha, P. Dvořáková atd.). Ve druhém případěch se o věcech víry, křesťanské morálky či života církve (duchovenstva) pojednává populární, odlehčenou formou.

8 Badatele zajímá nejen samotný jazyk, ale i to, zda není zneužíván pro jisté estetické, komerční nebo ideologické účely.

9 Teolingvistika může být chápána obecně (v širším slova smyslu), nebo jako dílčí (aplikovaná) teolingvistika. Ta „obecná“, teoretická, pátrá po univerzálních otázkách, tématech a žánrech náboženského stylu (viz dále), zatímco druhá vychází z předpokladu, že náboženský jazyk má v různých církvích (konfesích) jistá specifika spojená s odlišnými výklady víry.

žánrů verbalizované duchovní zkušenosti. Může se dotýkat otázek překladu náboženských textů, stanovení normy náboženského jazyka, tvorby kánonu sakrálních jazykových projevů, systematizace jejich variet a funkcí apod. Není bez zajímavosti, že se teolingvistice, zejména v zemích bývalého východního bloku, věnovali lingvisté s osobním vztahem k transcendentnu, osoby věřící, znalé náboženských textů a církevní komunikace. Dále nutno zdůraznit, že dříve než se termín teolingvistika dostal do povědomí odborníků, řada předních jazykovědců se již dlouhodobě věnovala např. stylu náboženských textů, církevnímu diskurzu a dílčím otázkám souvisejícím s duchovním životem člověka, byť své práce neoznačovala nějakými vyhraněnými termíny, ale považovala je jednoduše za stylistické nebo sociolingvistické.

Jak jsme již naznačily, důležité místo v rámci teolingvistiky zaujímají analýzy konkrétních náboženských textů. Nejdříve se badatelé pokusili tyto texty nějakým způsobem utřídit, vyčlenit a pojmenovat jejich kategorie (žánry), k čemuž docházelo již v 70. letech 20. stol. (např. Poláci Jan Kanty Wierusz-Kowalski, později Irena Bajerowa, Maria Karpluk, Jadwiga Sambor, slovenský jazykovědec Jozef Mistrík). Souběžně s tím vznikala postupně teorie oboru a utvářela se jeho metodologie. Badatelé se shodují v tom, že množina dílčích útvarů náboženského stylu je otevřená a s nástupem nových technologií jich neustále přibývá. Zjišťují, že existují jisté typické, centrální žánry duchovních textů (např. samotný křesťanský prototext – Bible) vedle těch okrajových, smíšených, stylově nevymezených. Mohou to být teologické spisy, texty sloužící k výuce náboženství, tzv. svědectví víry neboli lidová zbožnost, modlitby, písně/hymny, různé církevní dokumenty, originální umělecká tvorba, tištěná publicistika, hypertexty komunikace probíhající v kyberprostoru, které nejsou určeny k lineárnímu čtení a díky četným odkazům na další stránky čtenář sám rozhoduje o rozsahu a podobě (grafické, zvukové, obrazové) sdělení, kterému věnuje pozornost.

Dlužno dodat, že kromě názvu teolingvistika se můžeme v příslušné literatuře setkat i se starším anglickým označením *theography*, které v 60. letech 20. stol. navrhl anglikánský kněz Johan A. T. Robinson. Dnes používaný termín *theolinguistics* použil Belgičan Jean-Pierre van Noppen (poprvé ve své disertační práci zveřejněné v r. 1976, revidované 1981) a zpopularizoval jej britský jazykovědec David Crystal tím, že teolingvistiku jako encyklopedické heslo začlenil do prestižní *The Cambridge Encyclopedia of Language* (1987).¹⁰ Německý teolog a akademický pracovník Andreas Wagner ve svém článku z r. 1999 nazvaném výmluvně *Theolinguistik? – Theolinguistik!*¹¹ dále rozpracoval termín teolingvistika, vymezil jej vůči *socio- a neurolingvistice* a nastínil, co by asi mělo být jejím úkolem.

10 Novější Crystalova definice tohoto oboru odpovídá v podstatě tomu, co bylo zmíněno výše. Podle autora je teolingvistika termín užívaný pro studium vztahu mezi jazykem a náboženským myšlením, jazykem a náboženskou praxí, která využívá obřadné texty a různé teolingvistické žánry jako např. kázání, sdělování/šíření církevních dogmat, soukromá svědectví víry aj. (Crystal 2008).

11 In: Spillmann, H. O., Warnke, I. (eds.), 1999, Internationale Tendenzen der Syntaktik, Semantik und Pragmatik (Akten des 32. Linguistischen Kolloquiums in Kassel 1997). „Linguistik International“, 1 (pp. 507-512). Frankfurt am Main: Peter Lang, 1999.

Předmětem zájmu teolingvistiky je *lingua sacra*,¹² neboli jazyk používaný ve sféře *sacrum*¹³ a ve vztahu k ní, jinak řečeno **náboženský jazyk**. Moderní pojetí *sacrum* ve významu používaném v odborné literatuře má kořeny ve známé, byť poměrně útlé práci německého filozofa Rudolfa Otta *Das Heilige* z r. 1917,¹⁴ na něž v devadesátých letech navázal např. polský katolický kněz Alfons Nossol.

Dřív než se náboženskému jazyku začneme věnovat podrobněji (viz 2. část článku), rády bychom nejdříve odpověděly na otázku, zda je vůbec opodstatněné mluvit o nějakém specifickém sakrálním kódu. Wiesław Przyczyzna svého času odlišil „jazyk Boha“ od „jazyka člověka“. Jazyk ve smyslu hebrejského pojmu „dabar“, který údajně znamená slovo, které „se stává“, proměňuje vyřčené ve skutečnost, patří do oblasti teologie. Jazykověda se, jak známo, soustřeďí buď na jazyk ve významu systému prostředků, anebo na realizaci jazyka, tedy mluvu, mluvení. Jazyk-*logos*, jak jej známe z antické řecké kultury, představuje reálné sdělení, předání jisté myšlenky někomu jinému za účelem, aby poznal její obsah a pochopil jej (Przyczyzna 1994: 167, 168), a to i v případě, že se týká něčeho nadpřirozeného.

Pro účely této studie je vymezení předmětu našeho výzkumu, tedy jazyka *sacrum*, stěžejní. Většina badatelů, z jejichž prací jsme při přípravě tohoto článku vycházeli, se shoduje v tom, že žádný předem daný sakrální kód neexistuje, ale že to, co odlišuje náboženské jazykové projevy od nenáboženských, plyne z jejich odlišných funkcí, z určitého situačního kontextu. Existuje-li tedy určitý druh náboženské realizace jazyka, je možné stanovit její základní rysy. Mezi ně patří podle většiny autorů na jedné straně archaičnost (tradicionalnost),¹⁵ rituálnost, symboličnost, umělost (formálnost), knižnost, uměleckost, správnost (korektnost), majestátnost, patetičnost či oslavnost, na druhé – expresivita, intimita, upřímnost, dialogičnost, kontaktnost aj.¹⁶

Stejně jak jsme se ptaly po jedinečnosti fenoménu *lingua sacra* obecně, ptáme se nyní po svébytnosti *lingua sacra iuvenum*. Používají mladí věřící skutečně jiný jazyk než jejich (pra)rodiče? Mění se v poslední době nějakým podstatným způsobem přímo jazyk jejich vyjadřování o Bohu a k Bohu? Pakliže ano, projevuje se to i na stránkách křesťanských dětských časopisů? Badatelé skutečně takovouto změnu zaznamenávají a zaujímají k ní odlišné postoje. Působí zde nepochybně jazyk profánní popkultury, jazyk ulice obsahující nespisovné prostředky

12 Dále se ve slovanské literatuře více či méně ujal pojmenování: sakrální jazyk, religiózní jazyk, duchovní jazyk, náboženský jazyk, jazyk víry, religiolekt, náboženský idiolekt (sociolekt), církevní slang, jazyk náboženských projevů apod.

13 Slovo *sacrum* chápeme ve shodě s příslušnou odbornou literaturou jako synonymní k pojmům transcendence/transcendentnost, numinosum/numinosno/numinosnost, mystérium, spiritualita, tajemno, posvátno, duchovno atd. a v tomto významu jej v článku používáme. *Sacrum* je umožněno lidskou schopností duchovního prožitku (*mysterium tremendum*), který vyvolává úžas (fascinaci) a zároveň úctu ke svátosti.

14 Přeloženo do češtiny Janem Škodou jako *Posvátno. Iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě* (Praha: Vyšehrad, 1998).

15 Náboženskému jazyku se často vytýká hlavně jeho nesrozumitelnost, což je logické, uvědomíme-li si, že biblické texty vznikaly před dvěma tisíci lety ve zcela odlišných životních, geografických a klimatických podmínkách, jsou zasazeny do jiných společenských poměrů i krajiny, do kultury založené na zemědělství a kmenové (patriarchální) příslušnosti. Za odtažitost náboženského jazyka může, jak tvrdí polská teolingvistika, i přerušení kontinua předávání náboženských obsahů (Zdunkiewicz-Jedynak 2010: 89), což pro českou společnost platí dvojnásobně.

16 V některých typech církevní komunikace navíc hraje významnou roli i neязыková složka (intersémiotické prvky): hudba, oděv, gesta, hmotné rekvizity.

(vč. vulgarismů), anglicismy, výrazy slangové aj., což poskytuje prostor pro jazykovou kreativitu. Také evangelium, „velký příběh“ lze sdělovat atraktivně, s lehkostí, mnohdy zábavně. Čerpá se přitom z jazyka politiky, žurnalistiky (zpravodajství), reklamy, z běžně mluveného jazyka. Tento profánní způsob vyjadřování náboženských obsahů je zastáván i kritizován samotnými věřícími – laiky i teology. Pozitivně i negativně na něj reagují jazykovědci i tvůrci různých evangelizačních a vzdělávacích pořadů, členové církve pracující s mládeží apod. V odborné diskusi na toto téma se někdy mluví přímo o posedlosti snahou „polidštit“ a aktualizovat náboženský jazyk (inkulturační obsese) a nový způsob komunikace je přijímán s rozpaky: na jedné straně jsme ještě zcela neopustili tradiční jazyk, vůči kterému máme spoustu výhrad, na druhé straně jsme si zatím nezvykli na jazyk, po kterém voláme.¹⁷ Z předchozích sond¹⁸ do náboženského hip hopu či z rozboru jazyka *Parabible* Alexandra Fleka (2018, 2019) však plyne, že tyto novoty nejsou věřícími předem odmítány. Popularita takovýchto textů svědčí o tom, že je po nich poptávka.¹⁹ Dokonce samotní kněží připouštějí, že informace sdělované běžně mluveným jazykem umožňují hlubší prožitok Božího slova a že „popová“ stylizace nemusí nutně Boha profanovat, jak se to snaží dokázat např. zmíněná Zdunkiewicz-Jedynak (2004). Naopak, bibliční hrdinové jsou více podobní současným lidem, kteří jsou schopni lépe pochopit motivaci jejich chování. Autoři náboženských textů zatím lavírují mezi jazykem atraktivnějším, srozumitelnějším a rizikem zploštění spirituálních obsahů, znepráteleení si části komunity věřících.

I z výše uvedených důvodů je nesnadné, snad nemožné stanovit normu jazyka *sacrum*, stejně jako definovat **náboženský styl**,²⁰ který je polymorfní a má přesahy do jiných stylových oblastí. Podobně uvažuje slovenský jazykovědec Josef Mlacek (2012), když hledá odpověď na otázku, proč se již dříve (např. v době první republiky, kdy teorie funkčních stylů byla v centru zájmu české/československé lingvistiky) náboženský styl vůči ostatním stylům vůbec nevymezil. Ve *Stylistice současné češtiny* narazíme na „duchovní řeč“ vyčleněnou z množiny žánrů řečnického stylu (Krčmová 1997: 208), které je věnován jeden odstavec výkladu. V něm se zmiňuje kázání, homilie a příležitostné řeči a konstatuje, že „[v] minulosti byly tyto řeči reprezentantem mluvené podoby vysokého stylu spisovného jazyka, v současnosti však v nich vyrůstá komunikativnost a tradiční modely ustupují stylizované bezprostřednosti ve vyjadřování“. O oprávněnosti vydělovat náboženský styl většina pramenů pochybuje, i když Marzena Makuchowska v r. 1995 správně předpovídala, že si brzy získá pozornost badatelů (1995: 449).²¹ Jako opodstatněný se zdá pojem biblický styl, jistá specifika má také kazatelství (Mlacek, Mistrík, Zdunkiewicz-Jedynak, Wojtak aj.).

17 Ostatně od druhého vatikánského koncilu (1962–1965) je snahou církve uvedení náboženství do souladu s dneškem, moderním světem, každodenní realitou věřících (srov. tzv. *aggiornamento*).

18 Do tisku byly odevzdány studie členek projektového týmu: Bogoczová I., Parszewska A. *Parabiblia Alexandra Fleka jako způsob prezentaci treści ewangelizacyjnych*; Parszewska A. *Językowy obraz świata w religijnych utworach hip-hopowych*.

19 Kromě zmíněné *Parabible*, která byla původně zveřejňována na internetu, a hip hopové tvorby jde např. o cyklus videí *Pastoral Brothers*, účast představitelů církví různých denominací ve světských, někdy vyloženě zábavných pořadech apod.

20 Také styl religiózní, sakrální, kultový (kultovní, kultický), konfesní, biblický apod.

21 Příspěvek autorky věnovaný náboženskému stylu zaujímá včetně bibliografie v jinak obsáhle, téměř pětisetstránkové práci *Przewodnik po stylistyce polskiej* pouhých 24 posledních stran. Ze samotného textu navíc plyne, že se i zde zaměňují pojmy náboženský styl a „język używany przez ludzi w ramach ich zachowania zwanego religijnym.“ (Makuchowska 1995: 450).

V souvislosti s tématem náboženský jazyk a náboženský styl by ještě mělo zaznít, že jejich výzkum zahrnuje většinou ucelený **náboženský diskurs**. Diskurs je ve slovanské odborné literatuře vnímán obecněji a šířeji než text (srov. NESČ), ale ani v rámci jednotlivých slovanských národních lingvistik a sociálních věd nepanuje naprostá shoda v interpretaci tohoto pojmu. Převažuje názor, že diskurs je jazyková reprezentace určitého výseku mimojazykové skutečnosti, která je jedinečná a pokaždé závislá na jistém společenství (jeho jazyku, kultuře, hodnotách). Tím společenstvím jsou míněny jak sociální makrostruktury typu národ či etnikum, tak daleko menší skupiny vč. rodiny. Tato jazyková reprezentace je podmíněna způsobem nazírání lidského života, jazykovým obrazem světa. Jde o verbální i nonverbální formy reflexe skutečnosti, vlastní i cizí skupiny, komunity, která je vnitřně organizována a propojena různými druhy neformálních, formálních až institucionálních vztahů. V rámci analýzy diskurzu se tedy zohledňují nejen samotné texty (přesněji: systémy kódů, v nichž jsou generovány), ale i jejich sociální kontexty (srov. Maingueneau 2006; Haider 2017). Vzhledem k tomu, že sociálními skupinami mohou být konfesní komunity, jedním z (sub)typů diskurzu je – logicky – náboženský diskurz. Ten se stejně jako každý jiný řídí určitými normami, které jsou uplatňovány skrze konkrétní komunikační strategie typické pro sféru *sacrum*. Analýzu náboženského jazyka ukotvenou v popisu náboženského diskurzu preferuje i zmíněný David Crystal (2018).

2 / PRÁCE S JAZYKOVÝM MATERIÁLEM

V tomto oddíle příspěvku se věnujeme konkrétnímu jazykovému materiálu. K analýze poslouží tři soudobé tituly tištěných médií pro (především) katolické děti a mládeži. Naším záměrem je posoudit, jaký je jazyk *sacrum*, který má oslovit nejmladší generaci věřících.²² Proto jsme zvolili tři do značné míry nehomogenní předlohy. Jedná se o časopis *Tarsicius* (*časopis pro kluky u oltáře*) určený ministrujícími chlapcům, časopis *In!* (*dívků svět*) pro dospívající dívky a časopis *Nezbeda* (*zábavný křesťanský měsíčník pro děti*) pro mladší děti bez rozdílu pohlaví. V prezentaci se o těchto časopisech zmiňujeme právě v tomto pořadí – začínáme časopisem čtenářsky nejnáročnějším, končíme vyložene dětským periodikem. Pokaždé se jedná o dubnové vydání²³ uvedených měsíčníků, a to s ohledem na aktuálnost tématu Velikonoc a předpokládanou větší míru spirituality, než je tomu v jiných číslech periodika. Vzhledem k omezenému rozsahu textů rezignujeme na kvantitativní vyhodnocení výsledků a soustředíme se spíše na komentovanou prezentaci.

2.1 / Charakteristika analyzovaných čísel časopisů a nástin jejich obsahů

Použití antroponyma v názvu časopisu *Tarsicius* je symbolické. Sv. Tarcisius byl římský chlapec z doby pronásledování křesťanů ve 3. stol., který položil život, aby potřebným přinesl eucharistii. Název časopisu tak zřejmě odkazuje na toho, kdo má být pro ministranty vzorem.

22 U slova „věřící“ dlužno podotknout, že implementace víry a její hloubka je v této věkové kategorii jaksi předem daná a je úměrná míře prožívání duchovna v konkrétní katolické rodině, v které mladý člověk vyrůstá a v které vlivem výchovy uvěřil, že křesťanská interpretace světa je pravdivá, „vzal na vědomí existenci Boha nebo jiných nadpřirozených bytostí, obrací se k nim s prosbami a s rituály, jež mu byly doporučeny a kterým přivykl, případně si je oblíbil“ (Říčan 2002: 246).

23 Všechna tři dubnová čísla jsou z roku 2020; v případě časopisu *Tarsicius* jde o 20. ročník v pořadí, *In!* – 16. a *Nezbeda* – 29. ročník. Rozsah časopisů se pohybuje mezi 20 až 30 stranami.

Symbolický charakter má pravděpodobně i plamínek místo tečky nad oběma *-i-* v názvu (*Tarsicius*) – mohlo by jít o symbol Ducha svatého.

Časopis má výrazně duchovní rozměr a je určen ministrantům, tedy chlapcům patřícím alespoň zčásti do sféry *sacrum*, překračujícím její pomyslnou hranici. Ačkoli ne všechna témata, jimž se periodikum věnuje, jsou náboženská (viz články *Hollywoodská rodina*, *Zajímavosti ze světa* nebo *Už mě to vážně nebaví*²⁴), duchovní problematika převažuje. Autory textů jsou často muži s různým stupněm svěcení (jáhen, kněz, biskup). Texty jsou doplňovány záběry z bohoslužeb, kněžského semináře, akcí pro kněze nebo jednoduše fotografiemi mládeže. Časopis využívá také žánr komiksu, který bývá mezi chlapci oblíben.

Nejdříve představíme obsah časopisů, neboť i na základě pouhého přehledu tematického zaměření textů a jejich názvů (titulků) si lze vytvořit určitou představu o použitých jazykových prostředcích. Na obalu je teenager na kole, v přírodě, v příslušném sportovním „outfitu“, což je pro chlapce v určitém věku přitažlivé spojení. Nejdřív (s. 2) promlouvá k ministrantům arcibiskup Otčenášek s cílem povzbudit je k bohuľibé službě – k ministrování, následuje zamýšlení nad pravidly a autoritou církve. Další strana přináší článek nazvaný *Jak přijmout Krista, když nemůžu na mši?* věnovaný tzv. duchovnímu přijímání. Dvojstrana 4–5 je určena rozhovoru s rodinou, která natáčí videa na youtube. Interview má atraktivní titulek *Hollywoodská rodina* a postrádá duchovní přesah, je však pro náctileté bezesporu zajímavé. Následující dvojstranu doplňuje kreslený komiks *Válečník Ignus* s dobrodružným motivem boje proti symbolu zla – Ďáblově krvi. Strana 8 nabízí hry s velikonoční tematikou, odlehčený je i obsah na s. 9, kde kromě úvahy faráře Košulice o fenoménu předsevzetí nacházíme vtipy a úkoly k luštění. Další zamýšlení, tentokrát nazvané *Je PRAVDA jenom jedna?*, a příběh *Uzdravení v náručí*, který je aluzí na Ježíšovy uzdravující schopnosti, obsahuje následující stránka. Strana 11 pak přináší zajímavou paralelu – přirovnává se vyváženost v doslovném (fyzickém) a přeneseném významu: *Naplňování postních předsevzetí je někdy docela podobné chůzi po napnutém laně. Stačí malé zaváhání a člověk letí.* Ačkoli se zpracování tématu patrně chlapcům jeví jako atraktivní, protože přináší zajímavosti ze světa, zůstává otázkou, zda je opravdu vede např. ke zpytování svědomí. Následuje vzdělávací stránka o ministrování během Velikonoc, která mladé čtenáře poučuje o tom, co se děje při katolických bohoslužbách během největších svátků a o symbolice dané liturgie. Jelikož chlapce často baví sport, lze usuzovat, že pro ně bude přitažlivá reportáž z futsalového mistrovství Evropy *Kněží v ZÁPALU* (s. 13). Celé další čtyři strany jsou věnovány fotografickému komiksu s hrdiny z řad teenagerů na téma *Kdo je věrný v malém*; učí chlapce nešidit maličkosti, ale žít a dělat vše poctivě. Fiktivní rozhovor s psycholožkou na téma (aktuální) koronavirové karantény, nazvaný *Už mě to vážně nebaví!*, přináší s. 18. Následuje reportáž z kněžského semináře Nepomucenum v Římě a také na s. 20 zůstává čtenář v zahraničí, protože se dozvídá o propasti (foibe), která je jedním ze symbolů pronásledování římskokatolické církve komunistickým režimem, a o knězi-mučedníkovi. Pokračuje se historickým okénkem *Byla poslední večere velikonoční?* a zamýšlením nad modlitbami Zeleného čtvrtka. Na řadu přichází další komiks, *Nejsilnější zbraň*, tentokrát s ryze duchovním tématem o mučednické smrti P. Emila Kapouna. Na zadním přebalu vidíme zajímavosti ze světa automobilů, které s ministrováním sice nesouvisejí, ale jsou pro čtenáře časopisu jistě nepřehlédnutelným lákadlem.

24 Veškeré citace z předlohy uvádíme v tomto příspěvku v kurzívě a bez úprav.

Rádoby moderní název druhého časopisu (*In!*) tak trochu svádí a naznačuje, či dokonce slibuje, že jeho čtenářky budou mít přehled o dění v komunitě věřící mládeže, případně budou mít status moderních dívek. Anglicismus *in* (být „in“) patří k oblíbeným slovům mladé generace. Autory textů by měly být dívky, v jednom případě katolický kněz. Na zadním přebalu periodika je napsáno, že je určeno *děvčatům ve složité době dospívání*, s čímž koresponduje také jeho podnázev (*dívčí svět*). Grafická úprava měsíčníku je podle nás adekvátní cílové skupině; v oblíbě jsou květiny a motýli, poněkud infantilní obrázky lamy (s. 7) nebo smyšlené postavičky *Chyby* (s. 18), celková barevnost. Důležitou ikonickou složkou jsou fotografie dívek adekvátního věku (viz přebal a různé stránky), popř. skupin mládeže. Názvy rubrik jsou voleny tak, aby ladily s názvem časopisu (srov. *INterview*, *INKognito*), někdy i za cenu toho, že se obsah rubriky s jejím titulkem rozchází (rubrika *INKognito* obsahuje text, jenž významu „utajený“ či „nazapřenou“ neodpovídá). Na konci názvu článku (rubriky) je většinou vykřičník, patrně umístěný paralelně k názvu časopisu (*In!*), nikoli např. z důvodu naléhavosti sdělení. Ne vždy mají texty v časopisu náboženský charakter, viz např. komiks (s. 11–14), rozhovor (s. 4–5), výzva ke zřeknutí se smartphonu na jeden den (s. 7). Vždy ale usilují o prezentování křesťanských nebo obecně lidských hodnot.

Vrátíme-li se k obsahu textů, zjišťujeme, že úvodník *Přítomnost* (s. 2) je úvaha, obsahující myšlenku, že je zbytečné řešit minulost i budoucnost, protože ty nám – na rozdíl od přítomnosti – nepatří. Následuje citát sv. Alžběty od Nejsvětější Trojice: *Bůh nás miluje až do té míry, že v nás přebývá, stává se nám druhem v naší samotě, důvěrníkem a přítelem v každé chvíli*. Citát s ústřední myšlenkou koresponduje snad jen v tom smyslu, že Bůh je v nás přítomen vždy. Strana 3 patří rubrice *Aktuálně*, která v tomto případě hledá odpověď na otázku z titulkem *Je to pravda, nebo ne?* Rubrika učí dívky kritickému přístupu k mediálním zprávám; použity jsou termíny *hoaxy*, *fake news*, *dezinformace* a jejich význam je objasněn. Celkově text nemá duchovní rozměr, jen na samém konci se odkazuje na salesiánské mediální centrum, které vede mládež ke kritickému přijímání mediálních obsahů. Další dvojstrana patří rubrice *INterview*, s titulkem *Nejdrsnější muži – drakobijci*. Jde o fiktivní rozhovory s Harrym Potterem, Českým Honzou a Bilbem Pytlíkem na téma láska a osobní úspěchy. Dospívajícím dívkám může text připadat vtípný, na náhodného čtenáře působí spíše povrchním dojmem. Strana 6 je věnována rubrice *INKognito* a tentokrát přináší článek *Řešíme VÍRU: Jak je to možné?*, který nabízí zamyšlení nad tím, v čem byl Ježíš Bůh a v čem člověk. Na stránce je i krátký text dívky *Bojím se jít po dlouhé době ke zpovědi* s následným povzbuzením ze strany kněze. Rubrika *IN action* (s. 7) s článkem *NO SMARTPHONE, NO DRAMA: Velká výzva pro tebe!* prezentuje sympatickou formou hodnotu sebezáporu, pevné vůle (vydržet den bez mobilního telefonu) a času, jež lze využít smysluplněji. Následuje text *Velikonoce v otázkách a odpovědích* (s. 8), a to v rámci rubriky *IN müsli*,²⁵ který vysvětluje některé zvyky, tradice a události spojené s Velikonoce: odlétání zvonů do Říma, uctívání kříže, prostrace, přidávání soli do svěcené vody, délka setrvání Ježíše v hrobě. Text *Chci být jiná!* v rámci rubriky *INside* (s. 9) je příběhem o dvou dospívajících dívkách, které nejsou spokojené se svou postavou, ale díky společnému setkání si uvědomí, že každý z nás jednoduše „nějak vypadá“, což je interpretováno jako vůle Boží. *Bůh zařídil tohle pěkné setkání, díky kterému teď (obě) ví, že co je pro jednoho sen, je pro druhého na obtíž*, píše se v článku, který téma vzhledu řeší poněkud prvoplánově, ale svou

25 Proč se rubrika jmenuje *müsli*, nám není známo. Může se jednat o podobnost se slovem „mysli“, tedy „myšlenky“, anebo o vyjádření skutečnosti, že obsahuje drobné postřehy různého druhu, je směsicí krátkých informací.

cílovou skupinu má patrně šanci oslovit. Rubrika *Duchovní INjekce* s textem *Kristus žije! Opravdu! Zajímavosti ze světa* (s. 10) přináší povzbuzení na téma Kristus a mladí (mládí). Na následujících čtyřech stranách je zmíněný fotografický komiks *Tady něco nehraje* o čtyřech dívkách, které reagují na lež jedné z nich, jež měla zakrýt pravdu, že vyhledala pomoc psychologa. Rozhovory jsou vcelku jazykově i myšlenkově chudé, ale téma významu psychické podpory ze strany vrstevnic je relevantní a text má přesvědčit čtenářky o tom, že ostuda není ani odbornou pomocí vyhledat, ani se k tomuto činu přiznat. Článek *Jaro je tu, nebuď pozadu!* (s. 15) nabádá dívky k pohybu venku a nabízí tipy na konkrétní aktivity. Následující dvě strany poukazují na relevantnost úspěchu (rubrika *IN téma*, článek *Úspěch, či neúspěch? Toť otázka!*), poté přichází na řadu (s. 18) opět rubrika *IN měli* s duchovně citižádostivějším článkem *Neboj se chybovat*. Článek *Pomoc, mám alergii na lidi* (s. 19) je snahou o vtipné návody, jak zacházet s emocemi, což je v případě dospívající mládeže téma vcelku příhodné. Následuje dvojstrana věnovaná zdravému jídelníčku, který dívky může zaujmout, poté rubrika *INtelekt*, v jejímž rámci najdeme i soutěž o knihu a pozvánku na SKAM (Setkání Křesťanské Aktivní Mládeže). Strana 23 a rubrika *IN test* nabízí možnost otestovat vlastní znalosti (*Otestuj se! Umíš youtubersky?*) a mladistvé může zaujmout. Zadní přebal je věnován propagaci nadačního fondu časopisu *IN!* a knihy *Přísně tajné!!!*, která je podle autorů o *chození, lásce a intimních věcech*.

Časopis *Nezbeda*, který nese stylově příznakový (emočně zbarvený) název, je určen děvčatům i chlapcům a hravě-poučnou formou je seznamuje s křesťanstvím. Texty jsou doplněny četnými kreslenými obrázky, méně často fotografiemi, které někdy souvisejí, jindy nesouvisejí s náboženskou tematikou. V časopise se střídají duchovní a neduchovní témata, většinu tvoří ta druhá. Jazyk není adekvátní všem věkovým skupinám dětí, místy možná děti potřebují, aby jim pojmy dovysvětlili rodiče (*jáchymovské lágry, duchovní elita národa, okázalé šaty*).

Na obalu je asi jedenáctiletá sportovně oblečená dívka, která trhá kopretiny. Dále jsou na něm ve výřezu umístěny dvě menší kresby a jedna fotografie: kreslený výjev zachycující Ježíše před Pilátem, obrázek holčičky, která dumá nad svým předsevzetím, a fotografie z cest mladé ženy po Indonésii. V následující rubrice *Poznáváme naše světce* (s. 3) se děti seznamují se sv. Hedvikou Slezskou. Na další straně je text nadepsaný *Hrdinové s velkým srdcem* a je o hrdinství malého skauta v době nacismu. Osudy chlapce podle nás nemají explicitně duchovní přesah, působí spíše jako motivace k odvaze. Na tento článek navazuje (s. 5) medailonek o Jiřím Stránském (*Jiří Stránský*), politiku a skautovi, který s předchozím příběhem nepřímo souvisí. Strany 6–7 nabízejí třetí díl příběhu o sv. Bernadette Soubirous, bohatě doprovázeného obrázky. Strana 8 přináší text nazvaný *Moje předsevzetí*, který vypovídá o překonání pokušení v postní době a objasňuje pravý smysl postu. Další tři strany spolu souvisejí a obsahují doplňovací cvičení s tajenkou na téma *Velikonoční události* a kreslený příběh pašijí (beze slov). Následující trojstrana (s. 12–14) je věnována rozhovoru s mladou cestovatelkou Barborou Hubáčkovou, který je nadepsán jednoduše *Do Indonésie za studiem* a jehož obsah je prakticky zcela světský kromě části, kde se cestovatelka trochu rozpovídala o životním stylu souvisejícím s islámem. Strana 15 je způli věnována plemeni bernského salašnického psa a částečně krátkému kreslenému příběhu souvisejícímu s postem (rubrika *Otík*). *Kluci z agentury DAH* (s. 16–17) je dobrodružný seriál, v jehož záhlaví je umístěno motto ze starozákonní knihy Přísloví: *Neprávem nabyté poklady neprospějí*. Následující dvojstrana přináší příběh o vlaštovce a vzdělávací okénko o kapustňákovi. Díl ze seriálu *Cesty Old Shatterhanda* (s. 20–21) zprostředkovává dětem dobrodružství z Divokého západu, a to bez

dalších, hlubších obsahů. Příběh *Malé kuřátko* (s. 22–23) ukazuje dětem hodnotu pomoci; navazuje návod na výrobu ozdobného kolíčku s motivem kuřátko. Následná dvojstrana o Kruhové čítárně Britského muzea má informační (vzdělávací) charakter. Další stránka (s. 26) je hravá a učí malé čtenáře postřehu a přemýšlení. Na s. 27 jsou umístěny dětské vtipy a na zadním obalu komiks *Kamarádi*.

2. 2 / Základní témata (motivy) a křesťanské hodnoty vyjádřené prostřednictvím časopisů

Kdybychom měly shrnout základní motivy posuzovaného čísla časopisu *Tarsicius*, byly by to jistě tyto:

- / Poslušnost vs. svoboda: *V poslušnosti Církvi pak najdeš i ty jako jednotlivec pravou svobodu [...]; [...] výmysl a nařízení Církve, usurpace moci, rouhání a pýcha, to by bylo proti naší svobodě [...], Bůh vytváření pravidel svěřil člověku.*
- / Vůle/vytrvalost vs. pohodlí: *Předsevzetí může být cokoliv, kdy se rozhodnu si něco odříct nebo se rozhodnu něco udělat [...], něco nepříjemného [...]. Abych dokázal sám sobě, že nejsem závislý? Anebo abych ukázal druhým? Ne, to bychom nepochopili půst. [...] abychom objevili velikost jeho lásky. To, že on se dokázal zříci sám sebe kvůli nám a pro nás.; Nepohodlí a překonávání překážek připravuje člověka na vytvoření a udržení vlastní pohody.; (v souvislosti se sportem) Jsem moc rád, že vám kněží mohou být příkladem také ve sportu a s tím spojenou pílí a také odhodláním pracovat na sobě.*
- / Empatie: *potěšit a povzbudit.*
- / Boží láska: *Ježíš na kříži má rozpjaté ruce a objímá takto celý svět, všechny lidi [...]. Rozběhněme se za Ježíšem, aby nás objal a my se v jeho náruči uzdravili. Ježíš za nás zemřel, aby nás vykoupil, spasil a my jsme jednou došli do nebe.*
- / Nezištná služba: *[...] slovo ministrant znamená přisluhovat, sloužit [...] s velkou láskou, až do konce svých sil, do poslední kapky krve [...]. Kristus sloužil dobrovolně [...]. Vaše služba by měla být obětavá, nezištná, svědomitá a kvalitní. Doufám, že se nikdo z vás neptá „A co za to?“ [...] S jakou úctou a láskou mu posloužila P. Maria, když to někdy od ní potřeboval?; (letos o Velikonocích) nebudeme mít možnost ministrovat.; Máme tu čest být blízko!*
- / Příprava na kněžství: *Seminář je hlavně o každodenní snaze jít spát jako o něco lepší člověk než včera a jako člověk, který je o něco blíž našemu Pánu než včera [...] jako bohoslovci na sobě pracujeme.*
- / Autorita církve: *[...] církevní nařízení zavazuje pod hříchem [...]. Je Církev dobrovolně sdružení hledačů a následovníků Krista, nebo je Bohem chtěná, milující Matka a strážkyně pokladů víry jí svěřených, která má záruku, že to, co koná, i když lidsky, má ručení Boží (... a brány pekelné ji nepřemohou)? Má-li záruku neomylnosti, kterou jí dává Ježíš Kristus, její hlava, potom má i právo a moc rozhodovat.*
- / Svaté přijímání (jako nejintimnější kontakt s Bohem): *[...] v eucharistii nepřijímáme něco, nýbrž Někoho – sám Pán, Ježíš Kristus ukřížovaný a zmrtvýchvstalý. On je živý! V případě nemožnosti přijmout eucharistii se nabízí alespoň duchovní přijímání: Díky Bohu nemusíme ztrácet hluboké spojení s naším Pánem. Může k nám přicházet v duchovním svatém přijímání.*
- / Mravní čistota: *Nezapomínej, že jsi opravdu chrám Boží.*
- / Pravda: *[...] nějaká základní mravní norma, která by platila pro všechny lidi bez rozdílu [...]. ANO, existuje jedna pravda [...]. Tato myšlenka není doložena jen evangeliem [...], ale celou filozofickou*

tradici, která se odvolává na Sokrata [...], pravda je neměnná, a proto za ni stojí i zemřít.

- / Vděčnost: Je krásné umět děkovat. Je krásné umět chválit. A je krásné umět ve všem, co přijímáme jako každodenní maličkost [...], hledat a nacházet odlesk Boží slávy [...].*
- / Odpuštění: Pokud nedokážeme odpustit, zříkáme se vlastní víry.*
- / Zlo v podobě komunismu: [...] komunistický teror [...], trnem v oku jim byla katolická církev [...], došlo k vraždám kněží, seminaristů i ostatních věřících lidí [...]; blahoslavený kněz [...] byl zavražděn komunistickými partyzány [...], P. Francesco Bonifacio [...], kněz, který pevně hájil víru proti komunistické zášti (vzor kněze hodného následování).*

Jak bylo uvedeno výše, časopis *In!* se snaží nenásilnou formou vštěpovat dospívajícím dívkám katolické/křesťanské hodnoty, upozorňovat na duchovní i obecně lidské kvality. Uvedme některé z nich:

- / Víra ve zmrtvýchvstání: [...] jeho (Ježíšova) božská moc způsobila, že třetí den po své smrti vstal z mrtvých. Tato událost je maximou křesťanské víry a důkazem jeho božství.*
- / Víra v Boží lásku: Velikonoce jsou největší křesťanské svátky [...], Bůh tak miloval svět, že dal svého jednorozného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl věčný život [...]. Pán Ježíš tě má rád a přitahuje tě k sobě [...]. Je plný lásky [...].*
- / Odmítavý postoj k pověrám: Jediné náboženské tradice, které jsou závazné pro křesťany, jsou ty spojené se slavením bohoslužeb [...]. Některé zvyky patří spíše mezi pověry [...], proto je rozumný člověk nedodržuje.*
- / Přímá relace s Bohem: Bůh má ke každému člověku osobní přístup [...]. Bůh mě miluje – a to se mě týká velmi osobně a konkrétně [...]. Kristus nás zachránil a neustále zachraňuje. On není jen abstraktní Spasitel [...], on je můj Spasitel.*
- / Vděčnost (za dar života): Kristus žije a chce, abys žil! [...] Kristus žije. On je naše naděje a nejkrásnější mládí tohoto světa. Všechno, čeho se dotkne, omládne, stává se novým, naplňuje se životem.*
- / Sebepřijetí (jako akceptace Božího plánu se mnou): Sebepřijetí je důležité [...], ale není to rezignace [...]. Tělo jsme dostaly do péče od Boha.*
- / Sebereflexe: Ideální prevencí (chyby) je večerní zpytování svědomí. Uvědomit si, odevzdat Bohu, pomodlit se za sílu to řešit, odhodlání věci změnit.*
- / Hodnota člověka: Máš právě takovou cenu, jakou máš v Božích očích (sv. František z Assisi).*
- / Uvědomění si relativity úspěchu: Copak ze mě dělá dobrého člověka? Kolik mám medailí, nebo spíš to, že se snažím být laskavá, zachovat si ve všech situacích optimismus, dělat druhým radost a sama se radovat z maličkostí? [...] Jednička z testu díky taháku, nebo poctivá příprava na test, který se mi nakonec na jedničku nepovede? [...] Máme sny a cíle správně nastaveny?*
- / Využívání každého dne naplno: [...] tento dnešní den, tato chvíle [...] je pozváním, výzvou, Božím darem. Když ho nevyužijeme, aniž bychom ho nějak vnímali a aspoň malinko proměnili [...], tak se už další den stane zase jenom minulostí.*
- / Pevná vůle a zmíněné moudré využití času (viz text o zřeknutí se mobilního telefonu na jeden den).*

Také časopis *Nezbeda* seznamuje děti prostou formou s křesťanskými hodnotami. Vzhledem k různému věkovému složení čtenářů přináší, jednoduše řečeno, pro každého něco, o čemž svědčí následující různorodost rozváděných témat:

- / Poslušnost: [...] *poslechnout rodiče znamená poslechnout Boha.*
- / Relace s Bohem: [...] *vztah k Bohu, záliba číst Písmo svaté a účastnit se bohoslužeb [...], práci i povinnost nedělají (řeholnice) jen z poslušnosti, ale především z lásky k Bohu.*
- / Oslava Boha: *Hosanna na výsostech!*
- / Duchovní boj: *předsevzetí [...], (boj proti) pokušení [...]. Doba postu není něco, co by mě mělo trápit.*
- / Vytrvalost, důslednost: *V modlitbě jsem prosila, abych vytrvala v tom, co jsem si slíbila.*
- / Odvaha: *Nebojím se [...] skaut rozhodně neztrácí odvahu.*
- / Pokora: *Malá trápení jsem přijala potichu a s pokorou.*
- / Služba druhým: *Odkaz Jiřího Stránského: Když můžeš udělat radost, tak musíš!*
- / Řeholní život: [...] *posláním řehole je Boží chvála, naučit se rozjímat, dodržovat klášterní pravidla a předpisy.*
- / Zlo v podobě komunismu: *V jáchymovských lágrech byla zavřena duchovní elita národa.*

2.3 / Modelování obrazu *sacrum* prostřednictvím jazyka

„Jazyk je strukturou, která nás permanentně obklopuje a která opanuje náš způsob myšlení. Myslíme v určitých strukturách, které nám náš jazyk umožňuje [...],“ píše religionista David Václavík. Jazyk nás také omezuje a důkazem je fakt, že „některé pocity, emoce, které máme, neumíme přesně pojmenovat, vystihnout určitým slovem, které nám jazyk nabízí. Pak jsme zmateni a neumíme se v nastalé situaci zorientovat“ (Václavík 2010: 22). Není pochyb, že se v tom, co tvoří nejniternější podstatu našeho bytí a co nás zároveň přesahuje, orientovat chceme. Vážíme slova a těch, na která jsme si zvykli, se nechceme vzdát. Stejně tak silný vliv na nás mají slova, která slyšíme (čteme) poprvé. Dětský příjemce náboženské literatury, byť více populární než odborné, je mnohdy poprvé konfrontován s (tištěným) textem spirituální povahy, jehož produktorem není osoba z nejbližšího okolí, na jejíž projev je zvyklý. Proto nyní zaměříme pozornost na konkrétní úseky textů obsažených v posuzovaných časopisech, abychom zjistily, jaké jsou jednotky jejich výstavby. Již zběžná reflexe narativu, který používá redakce (spoluautoři) časopisů, odhaluje přítomnost lexika „vyššího“ (vznešeného, slavnostního, oslavného), poněkud archaického (např. biblický frazeologismus *brány pekelné*, morfologický archaismus *Zmrtvýchvstání Páně* nebo *tělo a krev Páně*, konstrukce *zavazovat pod hříchem* či lexikální historismus *setník*), přítomnost jisté míry patosu a nadsázky (*až do konce svých sil, do poslední kapky krve, nejkrásnější mládí tohoto světa*). Dále nacházíme četná metaforická pojmenování a perifráze (církev je *milující Matka a strážkyně pokladů víry, duchovní elita*), ozdobná epiteta, častěji v inverzním postavení vzhledem k rozvíjenému slovu, než je tomu v běžném či odborném vyjadřování (kromě tradičních slovních spojení *Písmo svaté, mše svatá, Matka Boží* aj. je to např. *svátost oltářní*), parémiologické prvky (*Svatý za týden – svatý na týden*), deminutiva (*kuřátko*), ale i terminologii (teologické/latinské i světské), anglicismy a internacionalismy (*no smartphone, no drama, müsli, usurpace, rezignace*), prostředky stylu prostě sdělného (*otestuj se, youtubersky, chození, intimní věci, tahák, tady něco nehraje*), pojmy z oblasti etnografie a folkloru (velikonoční *klepačky*). Na tomto místě jsme uvedly pouze některé příklady ilustrující jazyk časopisů, mnohem více jich nabízíme níže.

O Bohu se v časopise *Tarsicius* píše jednoduše, ale uctivě jako o *Pánu Bohu*, přičemž první božská osoba je označována jako *Otec*, druhá jako *Ježíš / Kristus / Kristus Pán / Ježíš Kristus*

ukřížovaný a zmrtvýchvstalý / Vzkříšený Pán / Zmrtvýchvstalý Kristus (poslední tři označení souvisí s velikonoční tematikou), třetí jako *Duch svatý*. V souvislosti s osobami vyznávajícími víru v Krista se uvádí buď označení *věřící*, nebo *Boží děti*, anebo se používá opisné vyjádření *pokřtěný člověk*. Celé společenství věřících je pojmenováno slovem *Církev / církev*, přičemž se tím míní církev katolická. Zasvěcení služebníci Boží v církvi jsou v analyzovaných periodikách *kněží* a *řeholnice*, osoby nezasvěcené jsou *katoličtí laici*. Z představitelů církve byli uvedeni *biskup Otčenášek* a *Svatý Otec / papež*, resp. jmenovitě dřívější *papež Benedikt XVI.* Muži, kteří se na povolání kněze připravují, jsou autory textů časopisů nazýváni *bohoslovci / seminaristy / zájemci o kněžství*. Kněžství je pak prezentováno jako něco velmi cenného a výjimečného. Ministrantům se dává za vzor mimo jiné *chlapec, který se na kněžství připravoval, Roland Rivi*. Zmíněny jsou i osoby světců, konkrétně *P. Maria*, dále *Petr* (myšleno sv. Petr, jeden z apoštolů), *blahoslavený José M. Escriva* nebo sv. *Hippolyt Římský*. Nejbližší Ježíšovi spolupracovníci jsou *apoštolové*. Řeč je i o postavě, jež byla zodpovědná za Kristovo ukřížování, *Pilátovi*.

V časopise *In!* se v souvislosti s osobní reprezentací transcendentna používá slovo *Bůh / Pán / Hospodin* (starozákonní výraz). Dále je Bůh obsažen v nadřazeném pojmu *Nejsvětější Trojice*, přičemž první osobou trojjediného Boha je *Otec*, druhou je *Ježíš / Boží Syn / Pán Ježíš / druhá božská osoba / pravý člověk a pravý Bůh*, což je rozvinuto formulací *v něm je spojen Bůh a člověk*, a dále čteme, že *ačkoli je (Ježíš) rovný Bohu, ponížil se a v poslušnosti nebeskému Otci přijal úděl člověka se vším všudy [...]* (kromě hříchu), *má tedy lidskou duši i tělo*. Dále se o Ježíšovi píše: *Ovšem jako druhá božská osoba zůstal neoddělitelně spojený s Otcem a Duchem svatým v Nejsvětější Trojici [...]* *Je v něm spojen Bůh a člověk*. Ježíš-člověk je také charakterizován takto: *Potřeboval jíst, byl unavený, radoval se [...]*. *Ježíš nevyhledával senzace. Nekonečně veliký Bůh žil zcela skromně a obyčejně [...]*, *poslouchal vůli Otce s trpělivostí a tichostí*. Třetí osobou je *Duch svatý*. V *In!* je zmíněno i několik světců, kteří hrají v katolické víře významnou roli přímluvců a pomocníků lidí na cestě k Bohu: sv. *Pavel* (prezentován jako ten, kdo *žasne nad pokornou láskou Pána Ježíše*), sv. *Alžběta, Matka Tereza* nebo sv. *František z Assisi*. Pro společenství Kristových následovníků, tedy církev, je použito označení *Boží lid / křesťané / církev s otevřenými dveřmi [...]*, popř. *všichni / každý člověk / oni* (srov.: *Musíme vytvořit prostor všem a každému s jejich pochybnostmi, traumaty, problémy a hledáním identity, s jejich omyly, příběhy, zkušenostmi s hříchem a se všemi jejich nesnázelemi*). Dílčí křesťanské skupiny (např. čtenáři posuzovaných časopisů a jejich vrstevníci) jsou nazýváni *parta ze spolča / spolčo*²⁶ / *parta / skupina / ostatní mláďi*, resp. – v rámci ekumeny – také *mládež z různých křesťanských církví*. Hlavou církve je *Svatý otec / Svátý otec František*, jejím zástupcem v lokálním měřítku je *kněz*.

V dětském křesťanském časopisu (*Nezbeda*) se o personifikovaném, figurativním božství píše jednoduše jako o *Bohu*, druhá Božská osoba je nazývána *Pán Ježíš / Ježíš / Mistr / Syn Boží / Mesiáš / syn Mariin*. Na rozdíl od předchozích dvou časopisů a od zmíněného výrazu *Mesiáš* zde složitější obrazná pojmenování nenajdeme. Ze světců se uvádí Ježíšova matka: *Pana Maria* nebo „*krásná Paní*“.²⁷ Dále je zmíněna sv. *Hedvika Slezská*, sv. *Jan Pavel II.*, (apoštol) *Šimon Petr*, všichni čtyři evangelisté a *Marie Magdalská*. Děti jsou seznamovány i s osobami spjatými s velikonočním příběhem: s *Jidášem, Pilátem, Šimonem z Kyrény* (který pomáhal Ježíšovi nést kříž na Golgotu),

26 *Spolčo* je slangový výraz pro Společenství mladých věřících.

27 Inspirováno viděním sv. Bernadette Soubirous.

postavami *setníka, velekněze, zločince*. Co se týče dalších osob, jsou zmíněny *benediktinky*,²⁸ jsou použita slova *sestry a bratři* (jako oslovení křesťanů), *křesťanské společenství*, křesťanka.

V *Tarsiciovi* jsme narazily i na nevšední výraz *malověrní*, který se objevuje v původním významu 'lidé malé víry', ale kontext svědčí o tom, že jeho použití bylo motivováno snahou povzbudit příjemce k silnější víře, nikoli ho kritizovat, odsoudit. Čtenáři časopisu jsou zde oslovováni výrazy: *ministranti / drazí ministranti / přátelé v ministrantské službě / kluci ministranti / skoro velikonoční ministranti*, anebo se o nich píše ve třetí osobě jako o *společenství ministrantů*.

Z pojmenování sakrálních objektů obsažených v dubnovém čísle *Tarsicia* uvedme slova *kostel*, resp. *katedrála*,²⁹ názvy konkrétních chrámů: *Svatovítská katedrála, chrám sv. Ludmily v Praze, Loreta nebo bazilika sv. Petra*. V souvislosti s přípravou budoucích kněží je zmíněna *Papežská kolej Nepomucenum v Římě*. Bible je pojmenována jako *biblický text / Písmo svaté*, popř. byl použit název její části – *Janovo evangelium*. Dále se píše o *množství svitků s biblickými a jinými texty u Kumránu*. K církevní organizaci se vztahují slova *diecéze*³⁰ a *farnost*.

V časopisu *In!* jsou zmíněny objekty souvisejí s výkonem kněžského povolání, praktikováním víry apod., jakož i abstraktní pojmy spojené s křesťanskou (katolickou) vírou. K těm prvním patří *Bible* a její části: *Nový zákon* i *Starý zákon* a *evangelia*, dále *misál*³¹ nebo *zvon*y. V této souvislosti jsou zmíněna konkrétní unika: *zvon Zikmund z pražské katedrály sv. Víta* a *zvon Marie z kostela Matky Boží před Týnem*. Důležitými symboly víry jsou bezesporu *kříž*, *svěcená voda* – zde jsou uvedeny v přímém významu, stejně jako *sůl* v kontextu *Požehnaná sůl je svátostina [...] sůl chrání čistotu a ochraňuje před zkázkou*. K použitým pojmům označujícím rituály (svátosti) patří *bířmování* (známé jako svátost křesťanské dospělosti) a *zpověď* / *svátost smíření*.

Časopis *Nezbeda* seznamuje malé čtenáře s konkrétním sakrálním místem, když popisuje *skromné prostředí kláštera, kde se místo okázaných šatů nosila pokora a skromnost*, nebo s existencí *liturgických rouch*, *Písma svatého, požehnaných svící, čtyř evangelii a kříže*. Z pojmenování nehmotných entit jmenujme *mši sv.*, *promluvu* (kázání, homilii), *růženec* (modlitbu), *duši*, *pokoušení* nebo *ráj / království*. I tento časopis aktuálně připomíná dětem *Popelčiny středu, postní dobu, Velikonoce* a v neposlední řadě *fakt umučení a vzkříšení Ježíše Krista*. Zajímavě časopis prezentuje dětem *zjevení Panny Marie svaté Bernadettě: Bernadetta poklekla a začala se modlit. Po chvíli upadla do vytržení. Její tvář pokaždé zkrásněla a všichni v ten okamžik měli pocit čehosi krásného*. Nezastírá tedy nadpřirozenou podstatu zjevení, která je podmíněna lidskou pokorou a kterou doprovází nadpozemská krása.

V návaznosti na velikonoční období se v jednom z časopisů (konkrétně v dubnovém čísle *Tarsicia*) píše o velikonoční *liturgii*, která je *jiná než běžně*, a o oděvu kněze, který s ní souvisí: *červený ornát / zelený ornát / bílý ornát*,³² dále o předmětech jako *boční oltář, ratolesti*,³³ *klepačky*³⁴ a *svíce*.³⁵

28 Benediktinské kláštery byly dříve běžnými místy pro výchovu dívek z vyšších společenských vrstev.

29 Chrám při sídle biskupa.

30 Církevní správní jednotka v čele s biskupem.

31 Mešní kniha.

32 Barva kněžského roucha symbolizuje např. mučednictví, naději nebo oslavu; je pro daný den předepsána.

33 Ve významu palmových/olivových větví, jimiž lidé vítali Ježíše při jeho slavném vjezdu do Jeruzaléma.

34 Slouží během velikonočního tridua jako náhrada zvonů.

35 Symbol Kristova světla a konce temnoty.

Z ostatního pojmosloví vztahujícího se ke spiritualitě vzpomeňme ustálené víceslovné spojení *viditelné znamení neviditelného Božího působení*, několikrát zmiňovanou *eucharistii* také ve verzích *svatě přijímání / tělo a krev Páně / Nejsvětější svátost / svátost – způsob chleba a vína / svátost oltářní*. V časopise se pochopitelně objevuje *doba postní* a *Velikonoce*, které se ve shodě s židovskou tradicí a samotnou Bibli nazývá opisně *svátky nekvašeného chleba*. Píše se o *Svatém* neboli *Pašijovém týdnu*, *Květné neděli*, *Zeleném čtvrtku*, *Velkém pátku*, *Slavnosti Zmrtvýchvstání Páně – Velikonoční vigílii*. Reč je také o části *mše svaté* konané na *Zelený čtvrtek*, tj. ve *čtvrtek Svatého týdne*, kterou je *missa chrisma-tis* neboli „*mše křížma*“, či spíše „*mše se svěcením olejí*“ [...], (kdy dochází k) *žehnání oleje pro nemoc-né, tedy pro svátost nemocných*; dále o částech velkopátečních obřadů: *prostrace*,³⁶ *bohoslužba slova*, *uctívání kříže*, *přimlavy*, *svatě přijímání*. Zmíněny jsou i konkrétní modlitby: *eucharistická modlitba* nebo *modlitba děkovná* (což je také významem slova „*eucharistie*“) [...] „*děkování nad chlebem a vínem*“, *modlitba požehnání*, *děkovné a žehnací modlitby nad chlebem a sýrem* [...] i *nad olivami* [...] *Své požehná-ní dostávalo i ovoce, zvláště pak první, které se urodilo*. Pozornost je věnována i abstraktním pojmům: „*velikonoční tajemství*“, tj. ústřední myšlenka veškerého křesťanského slavení,³⁷ *svědomí*, *naše srdce* (ve významu „*místo lidského duchovna*“³⁸) a *desatero*. Symbolické (metaforické) je vyjádření: *být u stolu s Kristem Pánem při jeho večeři*, také *obřad mytí nohou* pojmenovávající akt Boží poníženosti a jeho dobrovolné služby člověku; symbolický význam má slovo *oheň*, rovněž *oheň lásky*, který znamená *Ducha svatého* (o letnicích byl seslán na zem v této podobě); *světlo* je znamením konce pohanské éry a začátku období Kristova vítězství; *obnažený oltář* (na *Zelený čtvrtek*) připomíná Kristovu opuštěnost v *Getsemanské zahradě*, *velikonoční beránek* symbolizuje Krista aj.

K tématu *Velikonoc* v časopisu *In!* najdeme kromě klíčového pojmu *Velikonoce* také *veli-konoční třídenní*,³⁹ konkrétně *Zelený čtvrtek*, *Velký pátek* a *Bílou sobotu*, na které navazuje *neděle Zmrtvýchvstání Páně*. Doba padesáti dnů od *Velikonoc* se nazývá *doba velikonoční*. *Velikonocům* předchází *sedmítýdenní postní doba*, která začíná *Popeleční středou*. Časopis se také zmínil o dvou typických velkopátečních obřadech, kterými je *prostrace* (*Na Velký pátek* [...] *kněz a ministranti* [...] *si lehají před oltář a vyjadřují tak absolutní pokoru před Bohem a vděčnost za sebeobětování Krista*.) a *uctívání kříže* (*uctívání kříže je jedna z forem připomenutí jeho* (Kristovy) *oběti* [...] *kdo z nějakého důvodu nemůže pokleknout, může kříž uctít alespoň úklonou*). Důležitou modlitbou velikonočního tridua je *modlitba Sláva na výsostech Bohu*, během níž – jak známo – na *Zelený čtvrtek* odlétají zvony do Říma a na *Bílou sobotu* se z něho vrací. Tento zvyk je autorem příspěvku vysvětlen takto: *Mlčení zvonů vyjadřuje velikonoční smutek a mlčení v době utrpení* [...] *Krista a jeho uložení do hro-bu*. Zmíněn je *oslavný hymnus na Krista*, zpívaný o *Velikonocích*, a typické zvolání *aleluja: Aleluja, Chvalte Pána!*, který se v *postní době* v katolické liturgii neobjevuje.

3 / VÝSLEDKY ROZBORU

Přestože naším cílem není hodnocení analyzovaných časopisů jako takových, sluší se závěrem provést jisté shrnutí výsledků rozboru. Lakonicky řečeno, formálně-jazyková stránka tří

36 Pokleknutí na obě kolena při modlitbě.

37 Smrt a zmrtvýchvstání Ježíše Krista.

38 Takto vysvětluje rozdíl mezi duchovním a duševním např. známý český teolog a psychiatr Max Kašparů: centrem duševna (psyché) je mozek, duchovno (spiritualita) se nachází v srdci (Kašparů 2019: 14).

39 Správně třídenní/triduum, tj. tři dny následující po sobě. Chybu mohl způsobit program na opravu pravopisu a tato nebyla mechanicky odstraněna.

křesťanských periodik určených pro (nej)mladší čtenáře se výrazně od textové složky jiných časopisů tohoto druhu neliší. Rozhodující je v tomto ohledu spíše duchovní obsah alespoň části publikovaných příspěvků, které se redakce snaží odlehčit zaměřením pozornosti na profánní svět, hry či úkoly sloužící k rozvíjení manuálních zručností. Dále zjišťujeme následující fakta:

- / Z textů je patrná (do jisté míry pochopitelná) exkluzivita křesťanství, zejména prominentní postavení římskokatolické církve (ostatní denominace se prakticky nezmiňují). Uvádějí se světci uctívání katolickou církví, Mariin kult je samozřejmostí. Jako stejně bezvýhradně (univerzálně) je prezentována katolická církevní hierarchie a další reálie spojené s její strukturou a fungováním.
- / V motivech panuje pestrost až roztržitost. S ohledem na různorodost zájmů dětských čtenářů a obtížnost udržet jejich pozornost u daného tématu déle než v rozsahu jedné stránky se však tento princip jeví spíše jako pozitivum než nedostatek.
- / Místy se (možná bezdůvodně) spoléhá na intelektuální vyspělost příjemců, zvláště ministrantů. Vychází se – podle nás – z neopodstatněného předpokladu, že použité v textu pojmosloví je dostatečně srozumitelné (srov. namátkou: *svátostina, zášť, totalita, nadpозemský, pokora, živý Ježíš, foibe, seminarista, diecéze, prostrace*), popř. se počítá s asistencí rodičů při četbě časopisu. V tomto ohledu jsou nejcennější články vysvětlující příslušné pojmy, historická fakta, církevní tradice.
- / Jazykový obraz *sacrum* je vytvářen na principu protikladu k *profanum*, a to prostřednictvím častých opozic typu víra vs. pověra; Boží vs. lidské; práce/vůle/vytrvalost vs. snadné, příjemné; láska/laskavost vs. surovost, lhostejnost aj.
- / Latinismy jsou ojedinělé, daleko četnější jsou anglicismy, a to i tam, kde jejich přítomnost není nezbytná.
- / Celkovou úpravou se časopisy někdy až podbízivě snaží vyhovět vkusu čtenářů (viz komiksové zpracování témat, snaha zaujmout fotografiemi aut, infantilními, romantickými motivy ilustrací).
- / Posuzované časopisy sice upozorňují na nástrahy současného světa a varují před bezmeznou důvěrou k sociálním sítím či snahou dospívajících lidí řídit se v životě módními trendy, zároveň nejsou odtrženy od běžného života mimo církve, neomezují se pouze na témata spojená s náboženským prostředím, ale naopak podporují vzdělávání v širokém smyslu slova, poznávání moderních technologií, cizích zemí apod. Tímto naplňují myšlenku, že „žít duchovně znamená žít naplno své lidství, žít prostě jako člověk. Sdílet s ostatními tvory v celku života celý jeho rozmach a sílu a přitom také potvrdit, naplnit a rozvinout biologickou úroveň života tím nejvitálnějším: myslet, poznávat, mít rád a prací dotvářet svět“ (Štampach 2000: 22).

PRINTED MEDIA FOR THE CATHOLIC YOUTH THROUGH THE PRISM OF THEOLINGUISTICS

SUMMARY In its theoretical part the article is based on the categories of religious discourse, religious style and religious language. Basic terms are explained

one by one and the authors express their attitudes towards the issue described, referring mostly to works by foreign theolinguists, as this topic has not been researched in the Czech context deeply enough. Subsequently, the authors analyze expressions used in three magazines for (mainly) Catholic children and young readers. Although the language of analysed magazines should meet communication needs of child and adolescent recipients, this is achieved only to a certain extent. God (*sacrum*) is quite often treated in a manner which is too abstract, as the youngest readers are expected to rely on their parents' assistance while reading. Fortunately, there is a significant number of secular articles without a clearly spiritual dimension in the magazines that broaden their readers' horizons.

LITERATURA

- / Crystal D., 2008, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th edition), Oxford.
- / Crystal D., 2018, Whatever Happened to Theolinguistics? *Religion, Language, and the Human Mind*, Chilton P., Kopytowska M. (eds.), New York, s. 3–18.
- / Flek A., 2018 (2. vyd. 2019), *Parabible. Tisková zpráva o našem prezidentovi Ježíši z Nošovic*, Praha.
- / Gadomski (Гадомский) А. К., 2017, *Теолингвистические исследования в славянском языкознании*, Симферополь.
- / Haider A. S., 2017, *Using Corpus Linguistic Techniques in Critical Discourse Studies: Some Comments on the Combination*, Department of Linguistics (University of Canterbury). Dostupné na https://www.researchgate.net/profile/Ahmad_Haider/publication/317045137_Using_Corpus_Linguistic_Techniques_in_Critical_Discourse_Studies_Some_Comments_on_the_Combination/links/5922f405aca27295a8a7b345/Using-Corpus-Linguistic-Techniques-in-Critical-Discourse-Studies-Some-Comments-on-the-Combination.pdf
- / Gadomski (Гадомский) А. К. – Končarević (Кончаревич) К., 2012, *Теолингвистика*, Београд.
- / Gadomski (Гадомский) А. К. – Chlebda W. – Čevela (Чевела) O. V. et al. (eds.), 2019, *Хрестоматия теолингвистики 2*, Ульяновск.
- / Łapicz Cz. – Gadomski A. K., 2008, *Хрестоматия теолингвистики / Chrestomatia teolingwistyki*, Симферополь.
- / Grygerková M. (ed.), 2005, *Specifika církevní komunikace*, Ostrava.
- / Grygerková M., 2006, *Slang v církevním prostředí*, Ostrava.
- / Hošek P., 2010, *A bohové se vracejí (Proměny náboženství v postmoderní době)*, Jihlava.
- / Hošek P., 2018, *Je to náš příběh (teologický esej o vlastenectví a křesťanských hodnotách české kultury)*, Brno.
- / Kašparů M., 2019, *Rozhovory pod věží*, Brno.
- / Končarević (Кончаревич) К., 2015, *Pogled u teolinguistiku*, Београд.
- / Končarević (Кончаревич) К., 2017, *Jezik i religija. Pojmovnik teolingvistike*, Београд.
- / Končarević (Кончаревич) К. – Grković-Major (Грковић-Мејџор) J., 2013, *Теолингвистичка проучавања словенских језика*, Београд.
- / Krčmová M., 1997, Persvazivní funkce jako konstituující faktor projevu – funkční styl rétorický. *Stylistika současné češtiny*, Čechová M., Chloupek J., Krčmová M., Minářová E., Praha, s. 201–209.

- / Kucharska-Dreiß E., 2004, Teolingwistyka – próba popularyzacji terminu. *Język religijny dawniej i dziś I*, Mikołajczak S., Węclawski T. (eds.), Poznań, s. 23–30.
- / Maingueneau D., 2006, Is Discourse Analysis Critical?, „*Critical Discourse Studies*“, 3(2), s. 229–235.
- / Makuchowska M., 1997, Styl religijny. *Przewodnik po stylistyce polskiej*, Gajda S. (ed.), Opole, s. 449–473.
- / Мечковская (Мечковская) Н. Б., 1998, *Язык и религия: пособие для студентов гуманитарных вузов*, Москва.
- / Mlacek J., 2012, *Štylistické otázky náboženskej komunikácie (úvahy o jej vymedzovaní v štylistickej členitosti)*, Ružomberok.
- / NESČ: *Nový encyklopedický slovník češtiny online*, heslo *Diskurz*. Dostupné na <https://www.czechency.org/slovník/DISKURZ>
- / Przyczyna W., 1994, Słowo Boże i ludzkie w kazaniu. Charakterystyczne cechy kazania jako utworu mówionego. *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*, Kurzowa Z., Śliwiński W. (eds.), Kraków, s. 167–170.
- / Říčan P., 2002, *Psychologie náboženství*, Praha.
- / Štampach I. O., 2000, *A nahoře nic (O možnostech postmoderního člověka žít duchovně)*, Praha.
- / Václavík D., 2010, *Náboženství a moderní česká společnost*, Praha.
- / Zdunkiewicz-Jedynak D., 2004, O Bogu łatwym, lekkim, niewymagającym. Banalizacja języka Kościoła, „*Res Publica Nova*“, 2, s. 66–71.
- / Zdunkiewicz-Jedynak D., 2010, Jak mówić o Bogu językiem współczesnego świata? O dylematach inkulturacji w języku polskiego Kościoła, „*Studia Salvatorum Polonica*“, 4, s. 87–97.